

Історія

УДК 94:930.85](477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15249232>

**Вплив козацьких традицій на формування державницької ідентичності
України**

Баличева Лариса Вікторівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української
філології та історії, Харківський національний економічний університет
ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-5960-0997>

Лисаков Сергій Володимирович,

доктор філософії, учитель української мови та літератури, Чаплинський
ліцей Дубовиківської сільської ради Синельниківського району
Дніпропетровської області, с-ще Чаплине, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-9782-0176>

Петрова Наталія Олександрівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології, етнології
та всесвітньої історії, Одеський національний університет імені І. І.
Мечникова, м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9536-4357>

Прийнято: 02.04.2025 | Опубліковано: 19.04.2025

***Анотація.** Метою статті було дослідження значення козацької спадщини в історичному та культурному контекстах, а також її ролі у формуванні національної свідомості, політичної культури та принципів*

державотворення українського народу. Для досягнення поставленої мети використано низку теоретичних методів, зокрема аналіз наукової літератури, історичних джерел та культурологічних досліджень, а також методи порівняння та узагальнення. У результаті дослідження з'ясовано, що державницька ідентичність – це стале усвідомлення громадянами свого політико-правового зв'язку з Україною, її народом і громадянським суспільством. Національна ідентичність є складнішим явищем, що поєднує елементи культурної та громадянської ідентичності. Формування української етнічної та державної ідентичності почалося ще до Русі-України (Київської Русі). Тоді було закладено основи політичної свідомості народу, такі як колективне управління та демократичні принципи. У період польсько-литовського панування козацтво розвинуло унікальну систему самоврядування, засновану на віче. Система цінностей козацтва ґрунтувалась на ідеалах громадянського суспільства, що визначали їхні соціальні, політичні та економічні ролі: повага до волі громади, рівність, лицарська честь, служіння суспільному благу, патріотизм. Саме козацтво засвідчило, що українці є окремим народом зі своїми мовою, вірою, культурою й традиціями, який прагне свободи. Яскравим прикладом успішного державотворення стало формування української держави в період Національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 років на чолі з Богданом Хмельницьким. У цей час постала українська держава з усіма притаманними їй державно-правовими інституціями. Сьогодні козацькі традиції відіграють важливу роль у формуванні української національної ідентичності: їхнє відродження помітне в діяльності козацьких організацій, популяризації історичних реконструкцій, військовій справі та державній символіці України. Результати аналізу дають можливість зробити висновок про визначальну роль козацьких традицій у формуванні української

державницької ідентичності, зокрема через розвиток демократичних принципів самоврядування, ідей національної свободи та незалежності.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна свідомість, історична спадщина, політична культура, українське козацтво.

The influence of Cossack traditions on the formation of Ukraine's state identity

Larysa Balycheva,

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and History, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-5960-0997>

Serhii Lysakov,

PhD, Teacher of Ukrainian language and literature, Chaplinsky Lyceum of the Dubovykiv village council, Chaplyne village, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9782-0176>

Nataliia Petrova,

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Archaeology, Ethnology and World History, Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9536-4357>

Abstract. *This article aimed to explore the significance of Cossack heritage in historical and cultural contexts, as well as its role in shaping national consciousness, political culture, and the principles of state-building of the Ukrainian people. To achieve this goal, a range of theoretical methods were employed, including the*

analysis of scientific literature, historical sources, and cultural studies, as well as methods of comparison and generalization. The study found that state identity implies a stable awareness among citizens of their political and legal connection with Ukraine, its people, and civil society. National identity is a more complex phenomenon that combines elements of both cultural and civic identity. Ukrainian ethnic and state identity began to take shape before the Rus-Ukraina (Kyivan Rus) era. During that time, the foundations of the people's political consciousness were laid, including collective governance and democratic principles. During the Polish-Lithuanian rule, the Cossacks established a unique system of self-governance based on the viche (popular assembly). The value system of the Cossacks emphasized ideals of civil society that determined their social, political, and economic roles: respect for communal will, equality, chivalric honor, service to the common good, and patriotism. The Cossacks were instrumental in demonstrating that Ukrainians were a distinct people striving for freedom, with their own language, faith, culture, and traditions. One of the most vivid examples of successful state-building was the formation of the Ukrainian state during the National Liberation War of 1648–1657 under the leadership of Bohdan Khmelnytsky. During this period, a Ukrainian state was established, possessing all the essential state-legal institutions characteristic of a sovereign nation. Today, Cossack traditions remain an essential component of Ukrainian national identity. They are reflected in the revival of Cossack organizations, the popularization of historical reenactments, military affairs, and Ukraine's state symbols. The analysis results allow us to conclude that Cossack traditions played a decisive role in shaping Ukrainian state identity, particularly through the development of democratic principles of self-governance, as well as the ideas of national freedom and independence.

Keywords: *civic identity, national consciousness, historical heritage, political culture, Ukrainian Cossacks.*

Постановка проблеми. Нація вважається сформованою, коли більшість її населення ідентифікує себе з нею в історичному, сучасному та майбутньому контекстах. Важливим елементом такої ідентифікації є консолідована модель пам'яті, що формує у свідомості людини позитивне сприйняття власної нації. В історії України були періоди процвітання й часи занепаду. Кожен етап становлення держави суттєво вплинув на формування української ідентичності. Особливе місце серед них займає період козацтва, що є унікальним явищем не лише в історії України, але й світовій історії загалом.

Історія українського народу сповнена боротьби за незалежність, яскравим прикладом якої є досвід української козацької держави XVII століття. Ця доба дає цілісне розуміння формування, розвитку, функціонування та занепаду державних структур. Саме на цьому прикладі важливо дослідити основні закономірності взаємодії політичної культури з політичним процесом, його етапи розвитку та чинники, що призводять до ослаблення. Сучасні події в країні підкреслюють необхідність глибокого вивчення історичного досвіду нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема формування державницької ідентичності України є предметом багатьох наукових досліджень, які охоплюють різні аспекти історії, культури, соціально-політичної організації. О. Бундак та Л. Понедельник [1] трактують ідентичність як чинник, що сприяє самоорганізації осіб, об'єднаних приналежністю до однієї держави. Вона формується як спільне «ми», що підтримує єдину систему цінностей, переконань та уявлень про державу, батьківщину та власну роль у суспільстві.

На думку О. Пометуна [2] майбутнє України неможливе без формування й утвердження національної та громадянської ідентичності її громадян. Їхні невизначеність та нестабільність створюють пряму загрозу національній

безпеці, оскільки роблять громадян психологічно вразливими до різних форм зовнішньої агресії – від прямого воєнного вторгнення до економічної та інформаційної війни.

Вчені приділяють особливу увагу вивченню козацької спадщини, особливо її впливу на національну самосвідомість і державотворення. Н. Вознюк [3] проаналізувала роль козацтва у формуванні української державності та з'ясувала, що козацька спадщина є також вагомим культурним символом і в сучасному суспільстві. Громадянська ідентичність як усвідомлення належності до автономного суспільства й участь у політичних процесах є важливим аспектом формування національної ідентичності в Україні. Саме козацтво, як зазначила Ю. Руденко [4], стало основою для подальшого розвитку таких традицій: через Запорозьку Січ та інші організації козаки мали право обирати своїх керівників, брати участь в ухваленні політичних рішень та відстоювати інтереси громадянського суспільства. У ході дослідження процесу формування та розвитку українського державотворення в період Гетьманщини К. Добкіна та С. Савицька [5] констатували, що козацька держава стала продовженням державницьких традицій, започаткованих ще за часів Русі-України (Київської Русі), а її правові засади ґрунтувалися на нормах, сформованих у Запорозькій Січі. Вплив козацьких традицій на процес формування та розвиток системи вищих органів влади України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. було проаналізовано в статті І. Мігальчина [6]. Також І. Терлюк [7] визначив, що українське козацтво, з одного боку, стало основою формування нової «козацької» української нації, а з іншого – виступило головною соціальною опорою та рушійною силою масового руху за політичне самовизначення українського народу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий інтерес до вивчення козацьких традицій, залишається низка

аспектів, які потребують додаткового дослідження. Зокрема, бракує ґрунтового аналізу взаємозв'язку між козацькими традиціями та сучасними уявленнями про державність, громадянську свідомість та політичну культуру українського суспільства. Ця стаття має на меті заповнити вказану прогалину через комплексний аналіз історичних джерел, теоретичні підходи й сучасні тенденції у вивченні козацької спадщини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є аналіз впливу козацьких традицій на формування державницької ідентичності України.

Завдання статті:

1. Розкрити роль козацтва як соціально-політичного феномена в процесі формування української державницької ідентичності.
2. Проаналізувати вплив демократичних традицій козацького самоврядування на розвиток ідей національної свободи та незалежності.
3. Дослідити вплив козацької історичної спадщини на сучасну державницьку ідентичність України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська державницька ідентичність передбачає стале усвідомлення громадянами України та українцями, що перебувають за кордоном, свого політико-правового зв'язку з Україною, її народом і громадянським суспільством [8]. Національна ідентичність – це складне явище, що охоплює як культурну, так і громадянську ідентичність. Культурна ідентичність формується під впливом історичних, культурних, мовних та релігійних чинників, що розвивалися впродовж тривалого часу. Громадянська ідентичність ґрунтується на спільних домовленостях щодо норм суспільно-політичного співіснування. Таким чином, національна ідентичність – це сукупність ідей, цінностей та смислів культури, які поділяються та висловлюються більшістю громадян країни. Виходячи з

наведених визначень, можна стверджувати, що поняття ідентичності стосовно її носіїв використовується у двох аспектах: індивідуальному (особистому) та колективному. Національна й культурна ідентичність є складниками ширшого поняття – колективної ідентичності. Історія не лише надає знання про минуле, а й сприяє його осмисленню для розуміння сучасності й формування майбутнього, спираючись на накопичений досвід [1, с. 53].

Етнічна та державна ідентичність українців почала формуватися задовго до створення Русі-України (Київської Русі). Саме тоді було закладено основи для розвитку політичної свідомості народу, такі як колективне управління громадою та демократичні принципи державного управління. Демократичні традиції, що зародились ще в період Русі-України (Київської Русі), зокрема віче як спосіб обмеження князівської влади, лягли в основу козацького самоврядування та військово-політичної організації. Козацтво, особливо Запорозька Січ, не лише зберегло ці традиції, а й розвинуло їх, створивши демократичну ієрархію та політичну систему, що відстоювала права козаків і захищала інтереси українського народу [3]. Це пояснюється тим, що завойовники, як правило, не втручалися в місцеве самоврядування сіл та міст, обмежуючись збором податків, а український менталітет характеризується прагненням до збереження національних традицій та особливостей в організації життя та господарства.

У період польсько-литовського панування на українських землях (XIV–XVII століття) козацтво стало головною національною силою України, створивши унікальну систему самоврядування, що за основу мала віче – традиційну форму місцевого самоврядування. Виникнення козацтва було зумовлене наявністю вільних, незаселених територій на півдні України, які мали багаті природні ресурси. Туди вирушали групи промисловців для сезонних робіт: полювання, риболовлі, збирання меду диких бджіл, видобутку

солі та селітри. Ці промисли приносили значний прибуток, але потребували великої сили, витривалості та мужності через постійні напади татар [9, с. 28]. Постійна загроза змусила їх об'єднуватися в громади та товариства. З часом кількість козаків зростала, і вони розширювали свої території. Козацький рух набрав сили, і козаки стали окремим соціальним станом і потужною військово-політичною силою.

Козацька культура визначається традиційним ототожненням чоловіка з воїном, що проявляється в символічному сприйнятті зброї, військової форми та батога. Зброя уособлює свободу та повноцінність особистості, військова форма вважається «справжнім» святковим одягом, батіг – знак козацької гідності. Якщо в сучасному суспільстві війна сприймається передусім як трагедія, то в козацькому світогляді вона постає не лише як неминуча частина життя, а і як ритуальне випробування, своєрідна ініціація [10, с. 20]. Для козаків війна була не просто боротьбою, а єдиним заняттям, гідним справжнього чоловіка, що забезпечувало їхню статеву самоідентифікацію.

У системі цінностей козацтва важливу роль відігравали ідеали громадянського суспільства, які визначали їхні соціальні, політичні та економічні позиції (рис. 1).

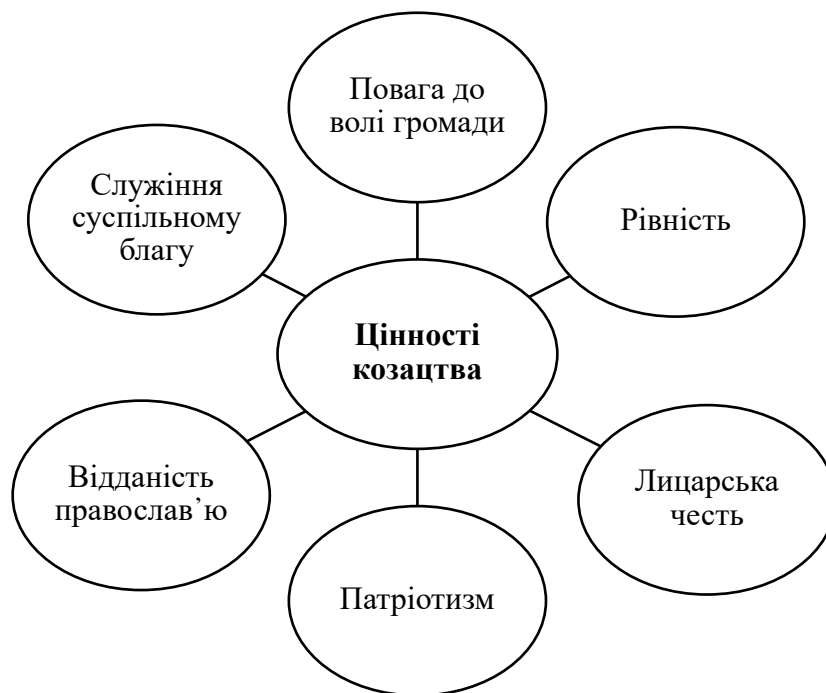

Рис. 1. Основні цінності козацької державницької ідентичності

Джерело: [11].

Козацтво довело, що українці є самостійним народом із власною мовою, вірою, культурою й традиціями, який прагне свободи. Воно відіграло визначальну роль у формуванні нових поглядів на світ та політичну культуру в українському суспільстві. Завдяки козакам стало можливим об'єднання українського народу навколо ідеї національної самоідентифікації, яка до середини XVII століття асоціювалася з прагненням до створення незалежної української держави. Ця ідея була центральною в політичних планах гетьмана Богдана Хмельницького з 1648–1649 років. Саме в цей період у політичній свідомості українців почали формуватися уявлення про владу та авторитет лідера, що згодом закріпилися в правових нормах та демократичних ідеалах.

Національно-визвольна війна українського народу проти польського панування завершила початковий етап становлення Української держави з республіканським ладом у Брацлавському, Київському та Чернігівському

воєводствах. Ідеологія та практика Визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького однозначно свідчать про те, що йшлося не лише про створення держави, а й про створення національної, етнічної держави [12, с. 211]. Завдяки внеску козацької еліти в розвиток цієї держави, її справедливо називають Українською козацькою республікою. Запорізьке козацтво, яке активно долучилося до політичної боротьби наприкінці XVI століття, під час визвольної війни українського народу (1648–1657 рр.) поширило свою систему політичного устрою на всю Україну. Виникнення Гетьманщини (козацької держави) сприяло тому, що політичні, ідеологічні та культурні цінності, сформовані запорізьким козацтвом, поширилися на всі українські землі. Звісно, це був складний процес, під час якого «козацька культура» запозичувала та інтегрувала досягнення з усіх регіонів України. Проте сучасники, як місцеві, так і іноземні, чітко бачили панівну роль козацького елемента в соціальному, політичному та культурному житті України XVI–XVII століть [11, с. 360]. Інститут гетьманства в Українській державі формувався на основі козацьких звичаїв та правових традицій. Гетьмана обирали на загальних військових радах, і вимоги до кандидатів залишалися незмінними. Зокрема, претендувати на цю посаду могли лише представники козацького стану. Усі кандидати, які висувалися на гетьмана в другій половині XVII століття, були вихідцями з козацького середовища [6, с. 889].

Історія становлення української державності тісно пов'язана з процесом її міжнародного визнання. Важливу роль у цьому відіграла діяльність Богдана Хмельницького, який приділяв значну увагу презентації України та українського козацтва на міжнародній арені. На відміну від попередніх очільників козацьких повстань 20–30-х років, Хмельницький зосередився на встановленні відносин із сусідніми державами та зміцненні власного авторитету, а також міжнародних позицій своєї родини [3].

На жаль, смерть гетьмана спричинила тимчасову нестабільність у військовому та державному управлінні України. Державна система та демократичні традиції одразу потрапили під сильний тиск нового північного «союзника». Проте визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького набула характеру народної революції та завершилася створенням козацько-гетьманської держави [13, с. 27]. Це істотно вплинуло на національну та історичну свідомість українців, значно посиливши обґрунтування їхнього історичного права на незалежну національну державу та їхню самобутність. Після Богдана Хмельницького його наступники, намагаючись захистити Україну-Гетьманщину від російської експансії, шукали підтримки в зовнішніх союзників. У цьому контексті виник українсько-шведський союз у 1708–1709 роках, ініційований гетьманом Іваном Мазепою. Його прихильники стали першими українськими політичними емігрантами [14, с. 30].

Сучасна Україна успадкувала від козацької доби республіканські традиції народовладдя та військові звичаї, які стали основою для формування Збройних Сил України. Сьогодні в українській армії багато військових підрозділів мають почесні назви, пов'язані з козацькою історією. Наприклад, Київський військовий ліцей названо на честь Івана Богуна, 92-га окрему штурмову бригаду – Івана Сірка, а 12-ту бригаду спеціального призначення НГУ «Азов» – Дмитра Вишневецького [15].

Одним із визначних історичних документів періоду козацтва є укладений у 1710 році гетьманом в екзилі Пилипом Орликом «Договір та встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського», що було затверджено спільним голосуванням і скріплено урочистою присягою [7, с. 23]. Цей документ, створений під впливом ідей західноєвропейського парламентаризму, відомий як Конституція

Пилипа Орлика, вважається не лише вершиною політико-правової думки Гетьманщини, але й однією з перших конституцій Нового часу в сучасному розумінні.

Козацькі традиції й сьогодні залишаються важливою частиною української національної ідентичності: їхнє відродження помітне в діяльності козацьких організацій, історичних реконструкціях, військовій справі та державній символіці України. Так, наприклад, ВГО «Всеукраїнське козацьке військо» активно використовує свою офіційну сторінку у Facebook для інформування громадськості про свою діяльність: регулярно публікуються повідомлення про проведені заходи, спрямовані на популяризацію та поширення знань про історію національно-визвольного руху в Україні. Особливу увагу приділяють ушануванню пам'яті загиблих героїв. Сторінка є цінним джерелом інформації про козацтво та його видатних лідерів, де можна знайти багато цікавих історичних фактів [16]. Всеукраїнська федерація «Спас» активно пропагує здоровий спосіб життя, зокрема й через інтернет. На Facebook-сторінці організації опубліковано відеофрагменти тренувань козаків, які наочно демонструють елементи бойового мистецтва та комплекси вправ для різних груп м'язів [17].

Формування української національної та громадянської ідентичності особливо важливе в умовах повномасштабної війни й майбутньої відбудови України. Свідома ідентичність громадян є запорукою їхньої єдності та готовності працювати на благо держави [2, с. 69]. Громадянська ідентичність формується значно повільніше, ніж національна, і значною мірою залежить від освітнього процесу, що потребує особливої уваги освітніх закладів усіх рівнів. Викладання історії та громадянської освіти має великий потенціал у сприянні розвитку української національної ідентичності.

Висновки. Козацька доба залишила глибокий відбиток у формуванні української державницької ідентичності, ставши джерелом політичних, військових і культурних традицій, які й донині визначають національну свідомість українців. Аналіз демократичних традицій козацького самоврядування виявив, що вони заклали фундамент ідей свободи, рівності та незалежності, які стали визначальними для подальшого розвитку української політичної культури. Зокрема принципи виборності старшини, участі громади в прийнятті рішень і збереження автономії Запорозької Січі сприяли виробленню традицій громадянської відповідальності та активної участі в державотворчих процесах. Загалом, козацька історична спадщина залишається актуальним аспектом формування сучасної державницької ідентичності України, відображаючись у державній символіці, військових традиціях, освітніх програмах та суспільних рухах.

Перспективи подальшого вивчення цієї проблеми вбачаємо в дослідженні впливу козацьких традицій на формування сучасної моделі громадянського суспільства в Україні, а також аналізі їхньої ролі в консолідації нації та розвитку політичної культури.

Список використаних джерел

1. Бундак О., Понедельник Л. Формування української ідентичності: теорія та практика сучасності. *Вісник Черкаського університету*. 2024. № 2. С. 51-59. DOI: 10.31651/2076-5908-2024-2-51-59 (дата звернення: 24.01.2025).
2. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український педагогічний журнал*. 2023. №

2. С. 62-72. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> (дата звернення: 24.01.2025).

3. Вознюк Н. І. Роль українського козацтва у формуванні державності та культурної ідентичності: історична ретроспектива. *Вісник гуманітарних наук*. 2024. № 1. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14080152> (дата звернення: 24.01.2025).

4. Руденко Ю. Ю. Громадянська ідентичність в Європі та Україні: теорія та практика формування. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 2. С. 16-21. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.2> (дата звернення: 24.01.2025).

5. Добкіна К. Р., Савицька С. Л. Становлення і розвиток державотворення в Україні за доби Гетьманщини: законодавчі аспекти. *Dictum Factum*. 2024. № 1(15). С. 29-33. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/307> (дата звернення: 24.01.2025).

6. Мігальчан І. Вплив козацьких традицій на формування вищих органів державної влади України-Гетьманщини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10(16). С. 884-893. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/view/182/273> (дата звернення: 24.01.2025).

7. Терлюк І. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2022. № 3(35). С. 19-27. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/4.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення : 24.01.2025).

9. Пасічник В. М. Козацьке самоврядування на запорозькій січі як складова державницької традиції України. *Демократичне врядування*. 2022. № 1(29). С. 26-41. URL: https://web.archive.org/web/20221116052649id_/https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/aug/28639/220576verstka-28-43.pdf (дата звернення: 24.01.2025).

10. Юрій М. Українське козацтво як носій нових якостей (рис) цивілізаційної ідентичності. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 2. С. 19-24. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1207046> (дата звернення: 24.01.2025).

11. Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. / В. Брехуненко та ін. ; ред.: В. Смолій, О. Бачинська, О. Гуржій. Київ : Києво-Могилян. акад., 2006. 799 с.

12. Крисаченко В. Українська етнополітика. Кн. 1: Концептуальні нариси. Київ: «МП Леся», 2013. 440 с.

13. Лебєдєва Ю. О. Внесок Б. Хмельницького в неперервність української державницької традиції. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. № 41. С. 24-27. URL : <https://old.istznu.org/page/issues/41/4.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

14. Смолій В. А. Українська державність: історичні ретроспекції, сучасні загрози та виклики: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 31 серпня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022.

№ 10. С. 26-34. URL : <https://doi.org/10.15407/visn2022.10.026> (дата звернення: 24.01.2025).

15. Пономаренко Р. Українська мілітарна традиція: від козацтва до ЗСУ. *Історична спадщина України: візуальні джерела та архів – LocalHistory*. 2024. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/tiaglist-ta-traditsiyi-ukrayinskoyi-borotbi-roman-ponomarenko/> (дата звернення: 25.01.2025).

16. ВГО «Всеукраїнське козацьке військо». *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/kozaknikolaev/> (дата звернення: 24.01.2025).

17. Федерація Спас. Федерація Спас. URL : <http://spas.zp.ua/> (дата звернення: 24.01.2025).